

Linköpings universitet
Lärarprogrammet

Niklas Carlsson

Individualism vs. kommunitarism

En granskning av konsekvenserna för en kommunitaristisk skola

Examensarbete 15 hp

LIU-IKK/SFPF-G--11/001--SE

Handledare:

Gunnar Björnsson

Institutionen för

Kultur och kommunikation

	Institutionen för kultur och kommunikation 581 83 LINKÖPING	Seminariedatum 2011-06-16
Språk Svenska/Swedish	Rapporttyp Examensarbete avancerad nivå	ISRN-nummer LIU-IKK/SFPPF-G--11/001--SE
Titel Individualism vs. kommunitarism – En granskning av konsekvenserna för en kommunitaristisk skola Title Individualism vs. communitarianism – An examination of the impact of a communitarian school Författare Carlsson, Niklas		
Sammanfattning <p>I denna uppsats granskar jag ett kapitel ur Roger Fjellströms bok <i>Den goda skolan</i> där han behandlar kommunitarismen och för en argumentation kring vad denne teori skulle kunna få för konsekvenser för skolväsendet, främst den fostrande aspekten. För att tydliggöra min granskning av detta har jag delat upp Fjellström argumentation i en tes och tre huvudargument. Tesen testas i första hand genom att jag granskar och bemöter Fjellströms tre huvudargument var för sig i.</p> <p>Fjellström menar att en kommunitaristisk skola löper stor risk att bli en skola som enbart anpassar barn och unga efter den föreliggande gemenskapen vilken denna än är. I min granskning av hans tre huvudargument visar jag dock att de vilar på en för snäv uppfattning om kommunitarismens idéer och därför inte ger stöd åt hans tes.</p>		
Nyckelord Kommunitarism, skola, fostran, indoktrinering		

Innehållsförteckning

I Inledning	4
II Den kommunitaristiska skolan	6
III Människans natur	11
IV Värderingen av människans autonomi	15
V Grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället	19
VI Sammanfattning och avslutning	23

I Inledning

I skolans läroplaner kan vi se eller åtminstone ana kopplingar till moralfilosofiska teorier. Detta hävdar Ola Sigurdson, docent i systematisk teologi, i boken *Den goda skolan* (2002). Han menar att vi i samtliga läroplaner – *Lpo 94*, *Lpf 94* och *Lpfö 94* – kan ana både liberala och kommunitaristiska värden. Sigurdson uttrycker det som en strävan efter någon form av kommunitaristisk liberalism eller liberal kommunitarism i läroplanerna (2002:125). Detta exemplifierar han med följande utdrag som går att återfinna i alla tre läroplaner men i det här fallet är tagit ur *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*:

Skolan har i uppdrag att överföra och utveckla ett kulturarv – värden, traditioner, språk, kunskaper – från en generation till nästa [... och s]kolan skall aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dem komma till uttryck i praktisk vardaglig handling. (Skolverket, *Lpo 94*:5&8; *Lpf 94*:4&12; *Lpfö 98*:5)

Sigurdson (2002) ställer en intressant fråga i förordet till sin bok som här kan få tjäna som utgångspunkt för denna uppsats: ”Vem bestämmer vad som utgör det goda samhället eller den goda skolan?” (2002:5). Det jag ska göra i denna uppsats är att granska en text som kan sägas försöker ge ett svar på denna fråga: Roger Fjellströms (2004) kapitel *Individualism vs. kommunitarism* i boken *Skolområdets etik*. Det Fjellström gör i detta kapitel är att spekulera i hur skolan skulle se ut om det var upp till kommunitarismen att avgöra den fråga som ställdes av Sigurdson.

Jag kommer dock att visa i denna uppsats att Fjellströms argumentation är för svag och osäker på flera punkter för att stödja hans slutsatser om vad kommunitarismen skulle innebära för skolansväsendet. Det går att finna stöd för hans grundantaganden om kommunitarismen hos andra författare och hos flera av de filosofer som brukar räknas till kommunitarismen. Men de vidare slutsatser Fjellström drar tycks bygga på allt för snäva tolkningar av de kommunitaristiska idéerna för att vi ska ha anledning att godta dessa slutsatser.

Upplägget i uppsatsen kommer, efter denna inledning, att se ut enligt följande: Under kapitel *II Den kommunitaristiska skolan* kommer jag att djupare presentera den uppgift jag ska ta mig an i denna uppsats samt förtydliga och definiera relevanta begrepp och termer. Därefter kommer jag under kapitel *III Människans natur*, *IV Värderingen av människans autonomi* och *V Grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället* att presentera och

problematiska Fjellströms argumentation och slutsatser om kommunitarismen i dessa tre områden. Avslutningsvis kommer jag under kapitlet *VI Sammanfattning och avslutning* att summera de slutsatser jag kommit fram till i min uppsats så långt och ge ett utlåtande om vad detta innebär för den övergripande tesen som Fjellström för. Jag lyfter även upp vidare problematik som jag funnit med kommunitarismen men som fallit utanför granskningsområdet för uppsatsen. Avslutningsvis presenteras vad jag haft för avsikt att belysa med min uppsats och på vilket sätt den har relevans för skolväsendets fostrande ansvar.

II Den kommunitaristiska skolan

I *Skolområdets etik*, under rubriken *Individualism vs. kommunitarism*, påstår Roger Fjellström följande när han talar om kommunitarismen och skolan:

Risken är stor att man återfaller i den platonska organismtanken och betraktar individer enbart som celler förutbestämda att fungera på en viss plats i en viss samhällskropp. [...] För skolan skulle det innebära att barn och unga bara ska anpassas efter den föreliggande gemenskapen, vilken denna än är. (2004:184).

Som vi kan utläsa av utdraget så har Fjellström en negativt värderande inställning till den platonska organismtanken då han talar om den i termer av *återfall* och som begränsad i flera avseenden. Det bör dock påpekas att man kan ställa sig kritisk till Fjellströms beskrivning av den platonska organismtanken. I Platons (2003) *Staten* kan vi visserligen utläsa att staten fungerar bäst om *rätt* människor befinner sig på rätt plats i samhället men detta är något som i första hand styrs av individernas lämplighet att utföra den syssla som position innebär (2003:210-211). Det behöver alltså inte nödvändigtvis handla om *förutbestämbarhet* vilket verkar vara Fjellströms uppfattning; och om det inte längre handlar om enbart förutbestämbarhet så verkar det som att flera av de platonska organismtankarna kan kännas igen hos betydligt fler politiska och filosofiska strömningar än enbart kommunitarismen.

Även om man kan invända mot Fjellströms definition av den platonska organismtanken så är det i huvudsak den bakomliggande kritiken av kommunitarismen som ska granskas, i relation till fostran och skolväsendet. Fjellström (2004:184-185) kan dessutom ha en poäng i att en inställning till individer och skolans roll, likt den i ovanstående utdrag, kan bli problematisk. Den överensstämmer nämligen inte med det vi idag förknippar med demokrati, frihet och jämlikhet och hur detta står i relation till skolans fostrande roll. I *Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94*, som benämns i inledning präglas av både liberala och kommunitaristiska tankar, kan vi exempelvis utläsa: ”Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.” (1994:3). Att då ha en organismtanke som kännetecknas av en syn på individer som *celler förutbestämda att fungera på en viss plats i en viss samhällskropp* skulle klinga illa med skolans ideal. Fjellström själv sätter upp motiven för varför organismtanken inte skulle vara önskvärt enligt följande förklaring av det moderna samhället:

Men samhällen är inte systematiskt och homogent organiserade, och dess medborgare är inte entydigt bestämda att inta en viss position, anta ett visst

tankesätt, värderingar och normer som passar en viss funktion i den samhälleliga helheten. [...] I synnerhet rymmer samtida kultur en flexibel och diversifierad uppsättning av tankesätt, värderingar och normer som flyter kring medborgarna. (2004:184).

Det är möjligt att både samhället och medborgaren (i synnerhet idag) är allt för komplext och individualiserat för att en anpassning till ett mer organiserat förutbestämt organismsamhälle skulle kunna vara möjligt och än mindre att människan som hon ser ut idag skulle acceptera den. Dock bör det påpekas att denna kritik inte nödvändigtvis gör kommunitarismen rättvisa. Bara för att ett fullständigt organiserat förutbestämt organismsamhälle inte är önskvärt eller lämpligt – detta är knappast heller vad de flesta kommunitarister har i åtanke – så behöver inte det betyda att vi inte kan ha större inslag av gemenskapstänkande i det moderna samhället. På samma sätt som ett fullständigt individualiserat samhälle där medborgarna ser sig själva som helt fränkopplat gemenskapen (vilket knappast kan kallas samhälle) kanske inte heller är helt önskvärt och knappast vad de flesta liberalister har i åtanke. Detta kommer att problematiseras ytterligare under diskussionsdelen men jag ska redan här redogöra för huvuddragen i kommunitarismen.

Nationalencyklopedin (2011-05-28) beskriver *kommunitarism* som en nyare riktning inom politisk filosofi och moralfilosofi med betoning på det sociala sammanhanget och som har fått aktualitet genom debatten kring John Rawls rättviseteori. Om än något kortfattat så ger detta en bra sammanfattande definition av kärnan för de gemensamma dragen hos de filosofer som brukar räknas till riktningen. Även Ola Sigurdson (2002) accepterar denna definition men poängterar också kopplingen till bland annat Aristoteles och Hegel som går att finna i kommunitarismens frågeställning och tankegångar (2002:43). Sigurdson menar att kommunitarismen främst förenas i fråga om två ting:

Kommunitarismen är inte en enhetlig rörelse, men i stora drag kan man säga att den förenas av två saker: kritiken av den filosofiska liberalismens syn på människans natur och en aristotelisk syn på människans natur som teleologiskt inriktad på det goda (2002:43).

I texten som skall granskas talar dock Fjellström stundtals om kommunitarismen som att den vore en enhetlig filosofisk teori. Vi får dock anta att det är de gemensamma dragen han syftar till och därför kommer även min definition och redogörelse att begränsas till dessa. Filosoferna som brukar räknas till kommunitarismen varierar något, bland annat eftersom

flera av dem är något ovilliga att räknas hit, men Fjellström själv lyfter upp Alisdair MacIntyre, Charles Taylor och Michael Walzer som anhängare (2004:184). Eftersom dessa, tillsammans med bland annat Michael J. Sandel, även lyfts upp av Sigurdson (2002:43) och av Will Kymlicka i *Contemporary political philosophy* (2002:209) som framträdande filosofer för den kommunitaristiska strömningen så kommer även jag att begränsa mig främst till dessa.

Den kritik som kommunitarismen riktar mot liberalismen ges en bra sammanfattning hos Charles Taylor (1995). I sin artikel *Atomism* menar han att människan inte kan betraktas som en atom, det vill säga en individ avskärmad från gemenskapen, vilket han menar är fallet för liberalismens individualistiska syn på människan. I ljuset av Taylors kritik börjar även dragen som vi förknippar med kommunitarism att framträda. Taylor menar att den mänskliga potentialen inte kan utvecklas utanför ett samhälle och att hon därför inte kan sägas vara självständig i den bemärkelse som liberalismen avser. Samhörighet och ett socialt liv är lika avgörande för utvecklandet av oberoende moraliska övertygelser som de individuella rättigheterna. Ett förnekande av samhällets betydelse menar därför Taylor är att förneka grunden för utvecklandet av den mänskliga potential som är en förutsatt för rättighetstänkandet (1995:186).

Liknande kritik går även att finna hos Michael J. Sandel (1998) i *Liberalism and the Limits of Justice*, vilken främst är riktad mot John Rawls rättviseteori, där han menar att en rättviseteori blir omöjlig då den utgår från ett oberoende subjekt. Sandel menar att det inte går att tala om ett rättviseideal utan att även tala om en vision för det goda livet som är mer än privat. Detta medför att bakom *slöjan av okunnighet* står en människa utan karaktär och moraliskt djup, då hon är abstraherad från det som gör henne till den person hon är. Moraliskt ställningstagande hos en sådan person blir helt godtyckligt (1998:90-91). Även Michael Walzer (1993) poängterar betydelsen av gemenskap och socialt liv vid etiska ställningstaganden. Han menar att det inte är troligt att människor i en politisk gemenskap ställer sig frågan vad rationella människor skulle göra under universella villkor utan snarare frågar ”Vad kommer individer som vi att välja, när de befinner sig i vår situation [och] har en gemensam kultur som de tänker fortsätta ha?” (1993:22).

Fjellström (2004:184) menar dock att kommunitarismen lätt kommer till en konservativ avigsida i sin betoning av tradition och etablerade samhällsliga normer och värderingar, det vill säga *den platonska organismtanken*. Fjellström menar att hans slutsatser grundar sig på

hur kommunitarismen ställer sig i förhållande till, minst, tre frågeområden: 1) frågan om människans natur, 2) frågan om värderingen av människans autonomi och 3) frågan om grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället (2004:185). I argumentationen vänder Fjellström sig emot de ideal och slutsatser som kommunitarismen, enligt honom, måste leda till.

Det jag avser göra i denna uppsats är att granska och tydligare koppla Fjellströms argumentation till skolans fostrande aspekt samt att bemöta, pröva och värdera Fjellströms argumentation, tes och slutsatser. För att på ett tydligt och överskådligt sätt kunna göra detta så har jag med utgångspunkt i Fjellströms text och med hänsyn till hans argumentation tagit ut det som jag anser är den huvudsakliga tesen och de huvudsakliga argumenten.

Tesen för Fjellströms argumentation har jag formulerat nästan ordagrant från originaltexten: *En kommunitaristisk skola löper stor risk att bli en skola som enbart anpassar barn och unga efter den föreliggande gemenskapen vilken denna gemenskap än är.* Det kan här behövas förtydligande av några termer i denna tes. En kommunitaristisk skola kan vi ju säga att vi delvis redan har idag då, som påpekats i inledning, flera kommunitaristiska idéer kan återfinnas i flera av skolans styrdokument. Dock får vi anta att Fjellström syftar på en helt kommunitaristisk skola i sitt påstående då han talar om konsekvenser för skolan till följd av kommunitarismens, stora risk för, återfall i platonsk organismtanke (2004:184). I detta får vi även med en förklaring av vad *stor risk* innebär, om än en något vag. Den kommunitaristiska skolans risk att bli som i tesen är, vad vi kan utläsa av Fjellström, lika stor som att kommunitarismen ska återfalla i den platonska organismtanken. Avslutningsvis så bör det redas ut vad tesen menar med *anpassa* och *föreliggande gemenskap*. En förklaring för vad Fjellström kan tänkas mena med dessa begrepp kan vi finna i slutet av den text som står under granskning. Där talar han om att:

Samhället har ett ansvar att forma det uppväxande släktet till välintegrerade och kompetenta sociala aktörer. Den normativa diskursen om fostran bör åberopa principer som har giltighet för den specifika gemenskap som man ingår i. Men fostran behöver för den skull inte bli indoktrinerad och den måste inte begränsas till det partikulära samhället. (2004:187)

Fjellström verkar acceptera att ett samhälle (alla samhällen) har ett ansvar att anpassa eller forma barn och unga. Vari ligger då problemet för Fjellström att en kommunitaristisk skola skulle göra detta (till följd av ett kommunitaristiskt styre)? Fjellström har tidigare i texten

beskyllt kommunitarismen för att lätt bli ”konservativ genom sin betoning av tradition och etablerade samhällliga värderingar och normer” (2004:184). Detta tillsammans med att han i ovanstående utdrag talar om att fostran inte får bli indoktrinerande och begränsad till enbart ett specifikt samhälle tyder på att det är just det han menar att en kommunitaristisk skola skulle innebära. Fjellströms användning av begreppet *anpassa* bör alltså förstås som i det närmaste *indoktrinerande*; och *föreliggande gemenskap* som begränsat till enbart det samhälle – med lagar, normer och värderingar – som individen är uppväxt och verksam i.

Argumenten som kommer att granskas är även dessa nästan ordagrant formulerade efter Fjellströms text och följer i enlighet med de tre frågeområden som ställs upp. Jag kommer att presentera dessa var och en för sig under diskussionens tre olika delar. Där kommer jag även att förtydliga, problematisera och bemöta dessa argument.

III Människans natur

Frågan om människans natur och vad kommunitarismen har att säga om denna är den första som Roger Fjellström (2004) menar leder fram till hans påstående att *En kommunitaristisk skola löper stor risk att bli en skola som enbart anpassar barn och unga efter den föreliggande gemenskapen vilken denna gemenskap än är*. Hans argument i frågan kan sammanfattas enligt följande:

Den kommunitaristiska skolan löper stor risk att enbart anpassa barn och unga efter föreliggande gemenskap eftersom de menar att människan är social till sin natur och har samhället integrerat i sig.

Det starkaste stödet för min formulering av Fjellströms argumentation i denna fråga finner vi i följande utdrag:

[Kommunitarismen] framhåller att människor alltid ingår i sociala sammanhang som formar dem innan de själva kan agera. Samhället är integrerat i oss. När vi agerar gör vi det *som* sociala medspelare. (2004:184)

Resten av Fjellströms argumentation i denna fråga går i huvudsak ut på att bemöta detta ställningstagande, som han har tillskrivit kommunitarismen, och påvisa bristerna i resonemanget. Fjellström inleder sitt bemötande med:

Även om man går med på att människor är sociala till sin natur och i hög grad präglas av de aktuella samhällsliga förhållandena har vi ändå möjlighet att överväga och välja, och att göra det självständigt (2004:185).

Fjellström tycks mena att även om vi accepterar en social natur hos människan så följer det inte logiskt av detta att vi har ett specifikt samhälle integrerat i oss som vi måste anpassa oss efter. I denna kritik lutar sig Fjellström mot en filosof från det postmoderna lägret, Zygmunt Bauman. Bauman (2001:51-80) menar att individen ständigt ställs inför moraliska utmaningar och frågor som överskrider både givna existerande samhällsliga villkor och traditioner. Kort sagt: om vi kan tänka oss ett samhälle, en kultur, ett villkor och/eller en tradition som annorlunda eller bättre så kan vi även i princip göra dem annorlunda eller bättre. Fjellström (2004:185) problematiserar själv detta påstående med att erkänna dess filosofiska osäkerhet men menar att det ändå vilar på en stark vardaglig erfarenhetsgrund som de flesta brukar acceptera för att moraliska överväganden ska vara meningsfulla. Fjellström söker ytterligare stöd i vår erfarenhet för sitt påstående genom att lyfta upp att vi även i samhällen som är

mindre öppna, liksom i regelrätta diktaturer, kan finna olika synsätt på och inställningar till bland annat rättvisa och självbestämmande. Det finns alltså en principiell möjlighet för individerna att engagera sig för antingen den rådande sociala praktikens ideologi eller för en opposition (2004:184-185).

Vi kan finna liknande uppfattningar om kommunitarismens syn på människans natur hos bland annat Ola Sigurdson (2002). Han poängterar betydelsen av den sociala gemenskapen och människans utgångspunkt i denna som centrala inslag hos både Taylor och Sandel. För Taylor, menar Sigurdson, är samhället själva grunden för utvecklandet av mänsklig potential; och för Sandel är inte en gemenskap något som fria individer väljer att ingå i utan gemenskapen som hon befinner sig i konstituerar hennes personlighet (2002:45-46). Även hos Will Kymlicka kan vi ana relaterade tankar i denna fråga då han talar om den enande tron på det *gemensamma* hos kommunitarister:

The new communitarians are united by the belief that political philosophy must pay more attention to the shared practices and understandings within each society. They also agree that this requires modification of traditional liberal principles of justice and rights. (2002:209)

Med *ny kommunitarism* avser Kymlicka här samma strömning som i denna uppsats benämns *kommunitarism*. Bakgrunden till att han lägger till *ny* framför är för att belysa kopplingen till de kommunitaristiska tankarna som kan återfinnas hos exempelvis Hegel (2002:209). Det tycks alltså råda en förhållandevis enhetlig bild av kommunitarismens syn på människans natur hos de författare jag lyft upp.

I Fjellströms påstående om kommunitarismens syn på människans natur och de konsekvenser detta skulle få för skolan är det ganska tydligt hur Fjellström har fått sin uppfattning. Vi kan se kopplingar till dessa uppfattningar hos både kommunitarister och andra författare. Jag skall dock nu visa, med bland annat Fjellströms egen argumentation, att de vidare slutsatser han drar av människans sociala natur och dess *integrerade* samhälle är missvisande till följd av en alltför snäv tolkning av de kommunitaristiska tankarna i denna fråga.

Fjellström (2004:185) påpekar i sin egen argumentation att bara för att vi accepterar den kommunitaristiska idén om människans natur som social (en idé de givetvis inte är ensamma om) så följer inte av detta att vi även måste acceptera människans natur som samhället integrerat i oss. Fjellström argumenterar sedan emot detta med stöd av Bauman och exempel

från mindre öppna samhällen etc. Här kan vi dock ana utrymme för ytterligare en tolkning. Fjellström tycks argumentera emot idén att vi skulle ha ett specifikt och givet samhälles ideal och värderingar integrerat i oss och som vi i detta inte kan gå emot, ifrågasätta eller motsäga oss. Men vi tycks inte kunna finna några riktigt starka stöd för att kommunitarismen verkligen menar detta. Tvärt om tycks Fjellströms argumentation fortfarande falla inom ramen för kommunitarism och kan därför även betraktas som att göra kommunitarismen en tjänst, då den bidrar till en mer nyanserad definition av vad kommunitarismen kan tänkas mena med människans sociala natur och integrerade samhälle.

Fjellström argumentation avvisar egentligen inte tanken på att vi faktiskt kan ha samhället integrerat i oss, bara att det inte kan vara ett specifikt givet samhälle. Charles Taylor (1995) säger att ”eftersom den fria individen bara kan hävda sin identitet inom ett samhälle/en kultur av ett särskilt slag, måste han engagera sig i frågan om detta samhälle/denna kulturs utformning i dess helhet” (1995:186). Detta behöver inte innebära att individens enda möjlighet är att blint följa rådande samhälles värderingar och normer. Tvärt om, om individen uppfattar statsmaktens ideal som fel så kan denne sägas ha en skyldighet att stödja ett bättre alternativ, en opposition, eftersom det skulle ligga i intresset för gemenskapens bästa. Individens val och överväganden ligger alltså fortfarande inom ramen för att vi skulle ha ett integrerat samhälle, eftersom valen och handlingarna avser en förbättrad och mer välmående gemenskap. Är inte detta ett troligare fostringsideal i en kommunitaristisk skola då kommunitarismen ofta påpekar att människan bör se sig själv som del i en välmående gemenskap? Det skulle bli kontraintuitivt att fostra människor till att blint följa en gemenskap som skadade dess medlemmar; i människans integrerade samhälle, så som kommunitarismen håller det, bör det alltså även ligga integrerat att detta samhälle ska vara välmående.

Det skall dock påpekas att Fjellströms argumentation egentligen inte är felaktig eller dålig. Det finns versioner av kommunitarismen som skulle kunna beröras av hans argumentation, vilket jag kommer att gå djupare in på under nästa avsnitt. Den kommunitarism som framgår i Fjellströms argumentation i detta avsnitt är dock en så snäv och bristfällig version att den knappast kan förväntas ha några anhängare. Slutsatsen blir därför att det Fjellström gör i sin kritik är att attackera en mycket snäv definition av kommunitarismens tankar om människans natur, och ersätter denna istället med en mer nyanserad förståelse, men en som fortfarande ligger inom ramen för att förstås som kommunitaristisk. Samtidigt finns det emellertid andra begränsningar i denna fråga gällande den kommunitaristiska skolans fostran: barn och unga skulle inte tillåtas fostras till egoistiska och amoralistiska individer då dessa skulle leva

parasitliknande liv på samhällskroppen och skada gemenskapen. Att önska en sådan begränsning är dock knappast ett fostringsideal som kommunitarister är ensamma om.

IV Värderingen av människans autonomi

Frågan om värderingen av människans autonomi och vad kommunitarismen säger om denna är den andra som Roger Fjellström (2004) menar leder fram till hans påstående att *En kommunitaristisk skola löper stor risk att bli en skola som enbart anpassar barn och unga efter den föreliggande gemenskapen vilken denna gemenskap än är*. Hans argument i frågan kan sammanfattas enligt följande:

Den kommunitaristiska skolan löper stor risk att enbart anpassa barn och unga efter föreliggande gemenskap eftersom de menar att autonoma individer är orealistiskt i en modern stat och därför inte eftersträvansvärt.

Det starkaste stödet för min formulering av Fjellströms argumentation i denna fråga finner vi i utdraget:

Kommunitarister tenderar att avvisa föreställningen om människor som väljande och moraliskt ansvariga. För skolan skulle det innebära att barn och unga bara ska anpassas efter den föreliggande gemenskapen, vilken denna än är. (2004:184)

Här framgår även den tes som står för den yttersta prövningen i denna uppsats. I detta avsnitt är det dock i första hand det som uttrycks i den första satsen som står inför granskning, men i relation till de konsekvenser det skulle kunna medföra. Vi ser att Fjellström drar ganska starka slutsatser av kommunitarismen i denna fråga i och med att han påvisar att de skulle *avvisa föreställning om människor som väljande och moraliskt ansvariga*. Han medger dock sedan att inte alla kommunitarister avvisar tanken på att stärkt autonomi kan vara eftersträvansvärt – ett exempel är Charles Taylor – men att de som gör det behöver argument av exempelvis typen: autonoma individer är orealistiskt (2004:185). Fjellström menar att kommunitaristernas resonemang i detta är ungefär:

... [A]utonoma individer är orealistiskt när vårt samhälle blivit så genomorganiserat och ytterligt komplicerat som det är i en modern stat. Detta samhälle är mycket sårbart, enskildas handlingar kan få omfattande följder för många, och då blir autonomi som ideal problematiskt. Genom att allt fler är på en gång medaktörer, intressenter i och objekt för ett högt och vanskligt spel om jordens resurser, spel som drabbar inte bara nuet utan också framtida generationer, finns i stället behov av ansvars känsla för helheten hos medborgarna för att det inte ska gå gale. (2004:185-186)

Det moderna samhället är alltså ytterst sårbart och gemenskapen känslig för konsekvenser av medlemmarnas handlingar. Fjellström tycks mena att det för kommunitarismen finns en konflikt mellan att å ena sidan fostra autonomi och å andra sidan fostra för en fungerande gemenskap, då allt för *fria* val och handlingar, det vill säga sådana som inte ytterst styrs av gemenskapens intressen, riskerar att skada gemenskapen djupt.

Eftersom Fjellströms erkänner att inte alla kommunitarister avvisar värdet hos stärkt autonomi har vi anledning att tro att hans slutsatser om autonomi i relation till kommunitaristisk fostran är något osäkra. Det går dock att finna ytterligare stöd för att den bild Fjellström ger av kommunitarismen i denna fråga kan vara något missvisande.

Fjellström har rätt i att många kommunitarister vänder sig emot den typ av autonomi eller individualism som brukar kallas atomism och som bland annat Nozick har blivit beskyldd för av Taylor (1995). Men även Sandel (1998) har utdelat liknande kritik, då främst mot Rawls, och i denna framgår att det man vänder sig emot egentligen inte är autonomi utan det sätt på vilket man betraktar autonomi i den filosofiska liberalismen. Sigurdson (2002) sammanfattar Sandels uppfattning i frågan såhär:

Till skillnad från en sådan uppfattning [som hos Rawls] menar Sandel att en mer 'social' syn på människans personlighet och karaktär implicerar en större delad självuppfattning och därför också en större möjlighet att finna något gemensamt gott. (2002:46)

Sandel (1998) menar att det som blir kvar hos en människa om vi abstraherar henne från allt det som exempelvis Rawls *slöja av okunnig* vill göra är en människa utan moraliskt djup och karaktär (1998:90-91). Det handlar alltså inte så mycket om att motsätta sig autonomi som att motsätta sig en autonomi som tar bort alla sociala relationer och gemenskaper från bedömningsgrunden, det vill säga en liberal syn på autonomi.

Visserligen finns det vissa typer av kommunitarismen som skulle kunna träffas av Fjellströms argumentation. Kymlicka (2002) menar att vi framför allt kan utröna tre olika ståndpunkter inom kommunitarismen som kännetecknas av relationen till principer om rättvisa:

We can distinguish three distinct, sometimes conflicting, stands of communitarian thought. Some communitarians believe that community *replaces* the need for principles of justice. Others see justice and community as perfectly consistent, but think that a proper appreciation of the value of community requires us to modify

our conception of what justice is. These latter communitarians fall into two camps. One camp argues that community should be seen as the *source* of principles of justice ... the other camp argues that community should play a greater role in the *content* of principles of justice ... (2002:209-210).

Det är då möjligtvis den första versionen av kommunitarismen, låt oss kalla den *ersättningskommunitarism*, som skulle kunna träffas av Fjellströms kritik. Kymlicka (2002:210) framhåller att denna typ av kommunitarism menar att principer om rättvisa inte behövs i en *riktig* gemenskap, det vill säga en gemenskap med välvilja och solidaritet som centrala dygder. I *ersättningskommunitarism* kan vi alltså ana ett lågt värderande av autonomi eftersom en förutsättning för att vi inte ska behöva principer om rättvisa är att människor alltid kommer att handla på ett *rättvist* sätt. Följande utdrag från Fjellströms (2004) text låter oss ana att det är just denna version av kommunitarism som han har i åtanke för sin argumentation när han sammanfattar kommunitarismens resonemang om autonomi som följande:

Genom att allt fler är på en gång medaktörer, intressenter i och objekt för ett högt och vanskligt spel om jordens resurser, spel som drabbar inte bara nuet utan också framtida generationer, finns i stället behov av ansvarskänsla för helheten hos medborgarna för att det inte ska gå galet. (2004:185-186)

Det är emellertid inte alltid så lätt att skilja dessa tre versioner åt i fråga om vilka filosofer som bör räknas till vilken. Den tidigare nämnda Sandel medger exempelvis att om människor av kärlek eller en känsla för delade mål reagerade spontant till andra människors behov så skulle det inte finnas någon anledning att tala om någons rättigheter (Kymlicka, 2002:210). Det är dock väldigt tveksamt om detta gör att vi borde räkna Sandel till *ersättningskommunitarism* eftersom det han säger snarast är att om det inte fanns *orättvisa* så skulle vi heller inte behöva prata om *rättvisa*. Inte heller någon av de andra kommunitarister jag och Fjellström har behandlat tycks självklart falla inom ramen för *ersättningskommunitarism* utan samtliga tycks ligga betydligt närmare någon av de andra två versionerna. Vi kan kalla dessa *upphovskommunitarism* och *innehållskommunitarism*, för att återknyta till Kymlickas (2002:210) definition.

Min bedömning av Fjellströms argumentation i denna fråga är att den är alldeles för osäker för att stödja hans ganska kraftfulla påstående om kommunitarismen. Osäkerheten hos Fjellström ligger både i att han erkänner att inte alla kommunitarister omfattas av hans kritik

men även i att den egentligen bara berör en av tre typers kommunitarism. Visserligen träffar Fjellströms argumentation denna version av kommunitarismen väldigt bra men då ska vi ha i minne att ingen av de filosofer han själv tar upp kan ses som självklara *ersättningskommunitarister*. Därför säger jag att Fjellströms påstående – om kommunitarismens värdering av människans autonomi och dess konsekvenser för skolans fostran – återigen grundar sig på en för snäv tolkning och att vi därför inte har anledning att tro att det rör sig om någon *stor risk* för indoktrinering.

V Grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället

Frågan om grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället och vad kommunitarismen säger om detta är den tredje och sista som Roger Fjellström (2004) menar leder fram till hans påstående att *En kommunitaristisk skola löper stor risk att bli en skola som enbart anpassar barn och unga efter den föreliggande gemenskapen vilken denna gemenskap än är*. Hans argument i frågan kan sammanfattas enligt följande:

Den kommunitaristiska skolan löper stor risk att enbart anpassa barn och unga efter föreliggande gemenskap eftersom de menar att vi som socialt lokaliserade varelser har givna och naturliga förpliktelser mot det samhälle vi lever i.

Fjellström argumentation kring den kommunitaristiska skolans uppfattning om tredje och sista frågan – grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället – är starkt knutet till hans slutsatser om den kommunitaristiska skolans uppfattningar i de tidigare två frågorna. Som jag redan visat under de rubrikerna så gör detta att Fjellström redan nu är på osäker grund. Det starkaste stödet vi kan finna för formuleringen av Fjellström påstående – om att våra naturliga förpliktelser gentemot samhället skulle leda till en indoktrinerande skola – uttrycks av honom själv:

Kommunitaristerna kritiserar de autonoma individernas förespråkare för att ha en atomisk syn på människorna. Själva ser de oss som i grunden samhällsliga varelser, partiklar bestämda av den samhällsliga helhet vi ingår i. (2004:184)

Vi kan även, som jag i uppsatsen belyst, finna vissa grunder för detta påstående hos både Charles Taylor (1995) och Michael J. Sandel (1998); men även i Kymlickas (2002) redogörelse för Michael Walzer filosofi:

Michael Walzer argues that this quest for a universal theory of justice is misguided. There is no such thing as a perspective external to the community, no way to step outside our history and culture. The only way to identify the requirements of justice, he claims, is to see how each particular community understands the value of social goods. (2002:211)

När Fjellström (2004) kritiserar kommunitarismens avvisande av autonomi eftersom det kolliderar med deras uppfattning av samhällsligt ansvarstagande, vilket jag redan visat är ett ytterst tveksamt påstående, så lyfter han fram filosofen Margaret Gilbert. Jag kommer inte att gå djupare in på Margaret Gilbert filosofi, eftersom det hamnar lite utanför diskussionen, men

Fjellström hävdar att hon lyckas förena autonomi med samhälleligt ansvar utan att falla i det som Fjellström uppfattar som kommunitarism.

Gilberts analys förenar autonomi med socialitet. Den medför inte att man måste förkasta föreställning om handlingsfrihet och moraliskt ansvar, eller att man måste godta alla institutioner och beslut i samhället. (2004:187)

Anledningen till att jag lyfter fram detta utdrag är att det tydligt visar Fjellströms inställning till kommunitarismen och hur han uppfattar dess samhällsfilosofiska konsekvenser. Som bakgrund till utdraget om Gilbert säger Fjellström att kommunitarismen tror sig ha svaret på hur man kan rättfärdiga att individer har verkliga förpliktelser mot samhällets och andra människors behov:

Frågan är hur man kan rättfärdiga att individerna verkligen har förpliktelse att självständigt svara upp till samhällets och andra människors behov. För en kommunitarist tycks antagandet om vår sociala natur rymma ett svar. Det är naturligt, tänker man sig, att vi som socialt lokaliserade har givna förpliktelser mot det samhälle vi lever i. (2004:186)

Av dessa utdrag att döma bör vi kunna dra slutsatsen att Fjellström menar att för kommunitarismen innebär samhälleligt ansvar att enbart följa samhälleliga direktiv och inte ifrågasätta. Om detta verkligen är våra förpliktelser enligt kommunitarism så skulle nog mycket riktigt en indoktrinerande skola kunna följa. Frågan är dock om Fjellström har rätt i alla sina antaganden om kommunitarismen på den här punkten?

Jag har under de tidigare rubrikerna belyst hur det är tveksamt om man verkligen kan utläsa någon princip om socialt tvång hos Sandel (1998) och Taylor (1995). Detsamma gäller Michael Walzer som enligt Will Kymlicka (2002:211) menar att vad som är rätt eller gott i första hand är en fråga för den specifika kultur eller samhälle det berör och inte en fråga om universella sanningar. Det verkar som att det de kommunitaristiska tänkarna vill lägga fokus på är på vilket sätt vi i en gemenskap beslutar om det goda eller rätta snarare än vad dessa är. Som Kymlicka (2002) framhåller Walzer tankar i frågan:

A society is just if it acts in accordance with the shared understandings of its members, as embodied in its characteristic practices and institutions. Hence identifying principles of justice is more a matter of cultural interpretation than of philosophical argument ... (2002:211)

Den filosofiska liberalismen däremot tycks ju ha vissa idéer om vad exempelvis *rätt* och *gott* skulle kunna vara för en gemenskap – se exempelvis John Rawls (1996) *En teori om rättvisa*. Kommunitarismen verkar inte vända sig emot att dessa är sanna för liberalismen så mycket som de vänder sig emot att de skulle vara sanna för alla, det vill säga universella. Det tycks alltså som att det är anspråken på universalitet som kommunitarismen upplever som problematiskt. Med det här resonemanget skulle inte möjligheterna att gå emot samhällliga institutioner bli mindre i ett kommunitaristiskt samhälle än i ett liberalt. Grunderna för motståndet måste dock utgå från gemenskapens egna medlemmar och vara i intresse för gemenskapens bästa. Ett kommunitaristiskt sätt att vända på Fjellströms resonemang skulle kunna vara att hävda att även filosofiska liberalism, precis som alla filosofiska teorier, är framtagen ur en tid och någon form av social och kulturell kontext som format dem till vad de är. Hur skulle exempelvis socialism, konservatism, liberalism, nationalism och republikanism se ut idag om inte slagorden 'frihet, jämlikhet och broderskap' genljudit från franska revolutionen (Kymlicka, 2002:208)? Mot en sådan bakgrund är det lätt att hävda att försök till att universalisera något som är så starkt kopplat till en specifik historisk händelse – så att det omfattar även dem som aldrig kommit i kontakt med eller berörts av dess historiska efterverkningar – måste ligga betydligt närmare det tvång eller indoktrinering som Fjellström (2004) beskyller kommunitarismen för. Med största sannolikhet skulle emellertid inte filosofisk liberalism känna sig träffade av detta resonemang då dess grundsyn på exempelvis *frihet* och *jämlikhet* skiljer sig markant från kommunitarismens. De skulle framhålla att *frihet* och *jämlikhet* är universella oavsett historisk, social och kulturell kontext eftersom de vilar på rationella grunder.

Det finns dock möjlighet för ytterligare invändningar mot kommunitarismen inom detta område. Det är inte uppenbart att kommunitarismen kan ge tillfredsställande svar på följande frågor: hur ska medlemmarna i en gemenskap kunna veta om det är en icke-fungerande gemenskap eller ej om utomstående inte får blanda sig i? Hur ska en gemenskap som under lång tid haft en kultur som innebär brott mot mänskliga rättigheter – exempelvis könsstympling, förföljelse, tyranni etc. – kunna veta att detta är fel om mer upplysta/rationella samhällen inte får lägga sig i? Och kan verkligen en gemenskap bara stå och titta på medan en annan gemenskap slaktar sina medlemmar? Jag tror att det är i dessa frågor vi finner kärnan för Fjellströms *oro* inför kommunitarismen. Att vi helt plötsligt skall befinna oss i en situation som tvingar oss till att acceptera hemskheter på grund av att vi inte säkert kan veta att vårt alternativ av leverne lämpar sig för någon annan gemenskap än vår

egen. Det vill säga ett extremt tillstånd av kulturrelativism. Kommunitarismens koppling till kulturrelativism påvisas även av Kymlicka (2002) i hans redogörelse för Michael Walzers teori: "Walzer's theory is, of course, a form of cultural relativism, and it is beyond the scope of this book to discuss that age-old philosophical debate" (2002:211). Det finns dock ett problem även med detta tankesätt och det är att man lätt gör sig skyldig till etnocentrism. Det vill säga om man är ovillig till att låta andra gemenskaper välja sitt sätt att leva och vara för att det skulle kunna utmynna i exempelvis tyranni. Risken med universaliseringsidealet, som skulle vara alternativet, är att även detta teoretiskt skulle kunna missbrukas av en *stark* kultur/gemenskap och därför inte bör betraktas som helt riskfri den heller. Låt oss exempelvis säga att det råder enighet i världen om att universalisering är bra men den mest rationella gemenskapen råkar av en slump även vara den svagaste politiskt, militärt och numerärt. Den minst rationella gemenskapen är istället den starkaste politiskt, militärt och numerärt. Eftersom den minst rationella gemenskapen är just den minst rationella så inser de heller inte att de är detta. De vet dock att det finns sanningar i form av ideal och värderingar som bör universaliseras och eftersom de inte vet bättre så kommer de att universalisera sina egna ideal och värderingar. Eftersom de är starkast på alla punkter så har de mer rationella gemenskaperna i längden ingenting att säga till om och snart så har vi en värld som omfattas av de minst rationellas ideal och värderingar. Hur har vi då inte en situation som är minst lika hemsk som den av kulturrelativism?

Avslutningsvis för detta avsnitt skulle jag vilja hävda att även om vi kan se vissa stöd för grunderna i Fjellströms resonemang om grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället hos kommunitarismen och dess konsekvenser för skolan, så tycks slutsatserna vara allt annat än säkra. Det tvingande inslaget han beskyller kommunitarismens samhällssyn för kan vridas och vändas på så att både kommunitarister och liberalister faller offer för det. Jag anser därför att vi heller inte i denna fråga kan sluta oss till att Fjellströms påstående – om att den kommunitaristiska skolan skulle löpa stor risk att innebära indoktrinering av dess elever – vilar på någon särskilt stark argumentation. Det är ett alldeles för osäkert resonemang för att sådana slutsatser ska kunna dras.

VI Sammanfattning och avslutning

I denna uppsats har jag granskat ett kapitel, *Individualism vs. kommunitarism*, ur Roger Fjellströms (2004) bok *Skolområdets etik* i vilket han argumenterar för en tes som jag sammanfattat enligt följande:

En kommunitaristisk skola löper stor risk att bli en skola som enbart anpassar barn och unga efter den föreliggande gemenskapen vilken denna gemenskap än är.

Fjellström underbygger denna tes på sin uppfattning om kommunitarismens inställning till tre frågeområden, 1) frågan om människans natur 2) frågan om värderingen av människans autonomi och 3) frågan om grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället. Dessa har jag sammanfattat till tre huvudargument som jag sedan granskat och bemött för att testa den övergripande tesen. De tre huvudargumenten sammanfattade jag enligt följande:

1) Den kommunitaristiska skolan löper stor risk att enbart anpassa barn och unga efter föreliggande gemenskap eftersom de menar att människan är social till sin natur och har samhället integrerat i sig.

2) Den kommunitaristiska skolan löper stor risk att enbart anpassa barn och unga efter föreliggande gemenskap eftersom de menar att autonoma individer är orealistiskt i en modern stat och därför inte eftersträvansvärt.

3) Den kommunitaristiska skolan löper stor risk att enbart anpassa barn och unga efter föreliggande gemenskap eftersom de menar att vi som socialt lokaliserade varelser har givna och naturliga förpliktelser mot det samhälle vi lever i.

I min granskning av Fjellström argumentation kring dessa tre frågor i förhållande till kommunitarismen och dess konsekvenser för skolans fostrande roll har jag kommit fram till att hans slutsatser i dessa är för osäkra eller resultat av en allt för snäv tolkning av kommunitarismen för att vi ska ha anledning att godta tesen – även om det går att finna stöd för Fjellströms grundantaganden i frågorna.

Fjellströms argumentation kring den första frågan om kommunitarismens syn på människans natur och dess koppling till skolans fostrande roll blir tillkortakommande främst på grund av att han tillskriver kommunitarismen en så snäv och begränsad syn på människans natur att vi inte har anledning att tro att en sådan version av kommunitarism skulle ha några anhängare.

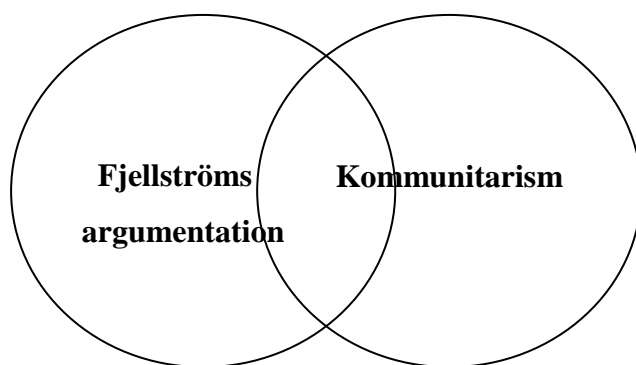
Han argumenterar emot att det av människans sociala natur skulle följa att hon har ett specifikt samhälle integrerat i sig. Dock kan vi inte finna något stöd hos de kommunitaristiska filosoferna för att de skulle vara av den åsikten. Det tycks snarare som att de är av den åsikten som Fjellström argumenterar för: att människan har gemenskapen integrerat i sig och en strävan efter att denna ska vara välmående. Fjellströms argumentation tycks därför bli kontraintuitiv och istället tjäna för att ge en mer nyanserad bild av kommunitarismens syn på människans natur.

Fjellströms argumentation kring den andra frågan om kommunitarismens syn på värderingen av människans autonomi och dess koppling till skolans fostrande roll kommer till korta av främst två anledningar. Den första är att det tycks råda en osäkerhet kring Fjellströms egen argumentation: han medger att alla kommunitarister inte motsätter sig att stärkt autonomi kan vara eftersträvansvärt. Det andra är att denna konflikt tycks vila på en allt för snäv tolkning av kommunitarismens motstånd till autonomi: det är i själva verket ett motstånd till den liberala synen på autonomi. Visserligen skulle vissa former av kommunitarism kunna omfattas av Fjellströms argumentation i denna fråga: *ersättningskommunitarism*. Dock ger ingen av de filosofer som Fjellström själv lyfter upp uttryck för att vara av sådan uppfattning att kritiken skulle träffa.

Fjellströms argumentation kring den tredje och sista frågan om kommunitarismens syn på grunden för och styrkan av våra förpliktelser mot samhället och dess koppling till skolans fostrande roll är starkt kopplad till de två föregående frågorna och därför redan där på osäker grund. Fjellströms argumentation kring den kommunitaristiska tanken att människan har naturliga förpliktelser gentemot samhället är dock även dessa för osäkra för att vi ska kunna slå fast några slutsatser. Fjellström tycks mena att kommunitarismen skulle medföra att individerna i gemenskapen skulle tvingas att blint följa gemenskapens direktiv. Det är dock möjligt att tolka kommunitarismen annorlunda då de snarare tycks mena att det goda, det rätta och det meningsfulla skall och bör bestämmas av gemenskapens medlemmar och inte utomstående. Det är möjligt att fortsätta Fjellströms argumentation och påpeka brister hos kommunitarismen i att detta lite kulturellrelativistiska förhållningssätt kan missbrukas och på så vis legitimera inhumana samhällen. På denna kritik kan man dock svara att ett mycket framträdande drag hos de kommunitaristiska filosoferna har lämnats ute: att gemenskapen i det yttersta strävar efter gemensamt välmående och det goda livet för samliga av sina medlemmar.

Jag har i denna genomgång av min uppsats försökt att tydligt visa hur jag dragit mina slutsatser under den granskning jag genomfört; och om läsaren håller med mig om de poängterande svagheter hos Fjellström i samtliga av de tre frågorna så bör slutsatsen bli att Fjellströms påstående – *En kommunitaristisk skola löper stor risk att bli en skola som enbart anpassar barn och unga efter den föreliggande gemenskapen vilken denna gemenskap än är* – är att bedöma som svagt eftersom det uppenbarligen inte rör sig om någon stor risk som han låtit uttrycka det. Detta anser jag till största del grundar sig på en för snäv definition av kommunitarismen som får till följd att argumentationen bara delvis träffar sitt mål. Följande figur illustrerar min uppfattning av hur Fjellströms definition och argumentation av kommunitarismen ligger i förhållande till den kommunitarism som jag har kunnat utläsa av de filosofer som har behandlats av Fjellström och av mig i denna uppsats:

Figur 1: Fjellströms argumentation i förhållande till kommunitarism

Avslutningsvis vill jag säga att det inte har varit min avsikt att på något vis ta ställningen för någon specifik sida i denna diskussion och heller inte att undanröja kritiken gentemot den kommunitaristiska synen på skola och fostran. Jag bedömer att Fjellströms argumentation inte gör jobbet att undanröja kommunitarismen men det finns fortfarande en hel del kritik att svara på för de filosofer som brukar räknas dit (se exempelvis kulturrelativism). Dock är det min förhoppning att jag med denna uppsats har visat att man inte kan avvisa kommunitarismens betydelse i relation till skolväsendet så enkelt som Fjellströms argumentation gör sken av. Kommunitarismen, trots brister som kan diskuteras, belyser frågor som jag anser det vara viktigt att ta ställning till i fråga om skolans fostrande roll: frågor som rör betydelsen av gemenskap, våra förpliktelser gentemot varandra och om skolan verkligen har råd att vara neutral i fråga om vad som är ett gott och meningsfullt liv. Här tror jag att mina och Fjellströms åsikter förenas då det är min bedömning att det är precis det Fjellström försöker att belysa med sin diskussion om Gilberts filosofi som ett alternativ till kommunitarismen.

Jag delar i huvudsak Gilberts syn. Den går väl ihop med min betoning av kontextens betydelse som gör att man måste utveckla lite olika etik för olika samhällsliga områden. Gilberts analys förenar autonomi och socialitet. Den medför inte att man måste förkasta föreställningen om handlingsfrihet och moraliskt ansvar, eller att man måste godta alla institutioner och beslut i samhället. Att vi ser oss som delaktiga i samhället går väl ihop med att vi är kritiska till mycket, att vi hellre ser en annan politik och verkar för den. [...] Medborgare och samhälle har naturliga förpliktelser mot varandra. (2004:186-187)

Det är tydligt att Fjellström ser värdet och betydelsen av att medlemmarna i en gemenskap känner ett ansvar inför sin gemenskap och inför varandra. Men den överhängande oron för ett fall i en isolerande kulturrelativism gör att han söker den annorstädes, istället för hos kommunitarismen. Om detta är Fjellströms oro inför kommunitarismen så kan vi med säkerhet inte säga om den är befogad eller ej. En kommunitarist skulle dock med stor sannolikhet svara Fjellström att hans oro är obefogad då han glömt bort ett av kommunitarismens mest framträdande drag: att gemenskapen skall kännetecknas av en gemensam strävan efter det goda livet.

Jag skulle vilja avsluta denna uppsats med det som jag anser är det gemensamma för båda sidor i denna diskussion, där Fjellström står på ena sidan och kommunitarismen på den andra. Fjellström tycks frukta för ett inhumant samhälle till följd av den kulturrelativism som kommunitarismen riskerar att utnyttja i. Och kommunitarism tycks frukta för den tyranni och etnocentrism som hotar till följd av filosofiska teorier som strävar efter att universelleras. Men i slutänden är den gemensamma strävan för bägge sidor en mer human och tolerant värld. Följande är ett brev som en rektor på en skola i Bostan i USA skickade ut till sina anställda då hon var orolig för skolans etiska grundsyn och jag tycker att det på ett bra sätt sammanfattar en strävan som jag tror att de flesta, oavsett filosofisk och politisk tillhörighet, skulle skriva under på:

Kära lärare,

Jag är en överlevare från ett koncentrationsläger.

Mina ögon såg vad ingen människa borde få bevittna:

Gaskammare byggda av utbildade ingenjörer.

Barn förgiftade av bildade läkare.

Småbarn dödade av erfarna barnskötare.

Kvinnor och barn skjutna och brända av högskolestuderande.

Så därför, jag är misstänksam mot utbildning.

Min begäran och önskan är: Hjälp dina elever att bli humana människor!

*Dina ansträngningar får aldrig producera kunniga monster, skickliga psykopater,
lärd Eichmans.*

*Att kunna läsa, skriva och räkna är bara viktigt om det tjänar till att göra våra
barn mer humana.*

(Orlenius & Bigsten, 2006:139)

Jag tror diskussionen för hur vi i slutänden skall nå denna mer humana skola, och i förlängningen mer humana värld, skulle tjäna väsentligt på att lägga större fokus på de gemensamma dragen i denna strävan. Det är i detta som jag anser att den största bristen för Fjellströms argumentationen ligger. I sin argumentation har han lagt så stor vikt vid sin oro för riskerna till följd av kommunitarismen att det hela slutat i en så snäv tolkning av teorin att knappast någon filosof kan tros tillhöra den. Det blir även helt utelämnat att kommunitarismen kan tänkas vilja något gott. Det är min slutsats att det är dessa *misstag* i Fjellströms utgångspunkt som gör att resterande argumentation av ämnet inte håller.

Referenslista

Bauman, Zygmunt (2001). *Postmodern etik*. Göteborg: Daidalos.

Fjellström, Roger (2004). *Skolområdets etik – En studie i skolans fostran*. Lund:

Studentlitteratur.

Kymlicka, Will (2002). *Contemporary political philosophy – An introduction. Second edition*.

Oxford: University Press.

Orlenius, Kennert & Bigsten, Airi (2006). *Den värdefulla praktiken – Yrkesetik i pedagogers*

vardag. Stockholm: Liber.

Platon (2003). *Staten – Skrifter. Bok 3*. Stockholm: Atlantis.

Rawls, John (1996). *En teori om rättvisa*. Göteborg: Daidalos.

Sandel, Michael J. (1998). *Liberalism and the Limits of Justice. Second edition*. Cambridge:

University Press.

Sigurdson, Ola (2002). *Den goda skolan – om etik, läroplaner och skolans värdegrund*. Lund:

Studentlitteratur.

Skolverket (1994). *Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (1994). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och*

fritidshemmet Lpo 94. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (1998). *Läroplan för förskolan Lpfö 98*. Stockholm: Skolverket.

Taylor, Charles (1995). *Identitet, frihet och gemenskap – politisk-filosofiska texter i urval av*

Harald Grimen. Göteborg: Daidalos.

Walzer, Michael (1993). *Pluralism och jämlikhet – En teori om rättvis fördelning*. Göteborg:

Daidalos.